

Наталія Курилюк

АКТИВНА ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ МОЛОДІ: ПОНЯТТЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ФАКТОРИ ВПЛИВУ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглянуто проблему формування активної громадянської позиції молоді як однієї з вагомих якостей особистості громадянина. Проаналізовано зміст понять «активність», «громадянська активність», «громадянське суспільство», а також вплив сучасного інформаційного простору на розвиток вищевказаних понять. Розкрито основні підходи до дослідження даного феномена в психолого-педагогічній науці.

Ключові слова: активність, громадянська активність, активна громадянська позиція, формування громадянської позиції молоді.

Nataliya Kurylyuk. Active civic engagement of youth: concept, state of affairs and informational factors affecting civic activity of modern youth.

The article touches upon the problem of developing civic activity as a significant feature of citizen's personality. The author analyzes such concepts as «activity», «civic activity», and «civil society», as well as attempts to study influence of modern information space on development of the mentioned above concepts. The article demonstrates influence of factors of modern informational space from the perspective of nowadays psychological and pedagogical science.

Keywords: activity, civil activity, active civil engagement, forming active civil attitude of youth.

Формулювання дослідницької проблеми. Нині не всі молоді люди мають бажання брати активну участь у громадському житті міста і своєї країни в цілому. Для багатьох цілком достатнім є розмірений і спокійний плін життя: школа – вищий навчальний заклад – робота – сім'я. У такому випадку людина виступає пасивним спостерігачем громадського і культурного процесу. Але є й інша частина молоді, яка свідомо обирає активний спосіб життя: через навчання, членство в громадських організаціях, активну участь у суспільно-політичному житті.

Низький рівень підтримки громадських ініціатив створює сприятливе середовище для поширення негативних явищ та пасивного ставлення молоді до суспільних проблем. Немає жодного сумніву, що в умовах зниження громадянської активності молоді необхідним є проведення досліджень у цій сфері сучасного інформаційного простору.

Мета дослідження: визначити суть поняття «громадянська позиція», з'ясувати особливості громадянської позиції сучасної молоді та дослідити фактори, які впливають на її формування.

Для реалізації мети було поставлено такі дослідницькі завдання: 1) визначити поняття активної громадянської позиції молоді; 2) з'ясувати фактори формування активної громадянської позиції молоді у сучасному інформаційному просторі; 3) дослідити сучасний стан громадянської позиції молоді; 4) використати дані соціологічного опитування, запропонувати ефективні засоби, які дозволятимуть спонукати молодь до активної громадянської позиції.

Стан наукової розробки проблеми. Громадянська позиція, що проявляється у громадянській активності, є виявом громадянськості особистості, вивченню якої присвячено дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері психології, політології, соціології: М. Й. Боришевський [13], Т. В. Безверха [11], А. Ф. Карась [20], М. П. Лукашевич [29], М. Ф. Юрій [50], Н. Смелзер [41], Сіленко [39].

Тема громадянської активності, або іншими словами, прояву активної громадянської позиції – це тема, що існує з часів заснування держави, і проходить важливою лінією в дослідженнях, психологів, педагогів, юристів, істориків, філософів, економістів. Такий багатоаспектний підхід до вивчення громадянської активності пояснюється її багаторівневністю, складністю, оскільки громадянська активність є однією з особистісних якостей людини, її соціальних та психічних проявів.

Хибною є думка, що «бездіяльність» або «святий спокій», які виділяв М. Лукашевич у своїх дослідженнях, є станом чи ситуацією, що приносить людям щастя [7, 119], адже згідно з дослідженнями Р. Інглехарта найбільш щасливими є люди, які залучені до активної діяльності [14]. Виявляється, що найбільш щасливі та задоволені життям ті, хто проявляють активність в діяльності інститутів громадянського суспільства.

Громадянське суспільство визначається авторами як певна система суспільних інститутів та відносин, які не залежать від держави, сприяють задоволенню потреб та інтересів людини, чи групи людей, підтримують життєдіяльність духовної, культурної та соціальної сфер. До інститутів громадянського

суспільства відносяться: сім'я, громадські організації та об'єднання, групи за інтересами, спортивні організації, церква, недержавні засоби масової інформації, професійні спілки, політичні партії, та ін.

Громадянська активність за Т. В. Безверхою – це внутрішнє прагнення до діяльності заради здійснення певної суспільної мети. Це важлива умова розвитку державотворення. Рівень громадянської активності залежить від зрілості змісту національної ідеї [4, 18].

Л. А. Снігур розглядає громадянську активність як діяльнісну сферу прояву громадянської особистості, що складає комплекс громадянських якостей, які характеризують особистість людини як громадянина-патріота, громадянина-професіонала і громадянина-демократа [10, 83].

З точки зору концептуального підходу, А. Ф. Карась розглядає громадянську активність, як демонстрацію відданості суспільним справам і громадянській солідарності [6, 17].

Молоде покоління, на думку Р. Інглехарта, має більш високий рівень освіти, відрізняється більшою цілеспрямованістю, проявляє більш високу політичну активність, ніж старше покоління. Тому їх вплив на процеси, що відбуваються в суспільстві, швидше за все, буде більш значущим [14].

М. Й. Боришевський громадянську активність як таку, що спрямовує активність особистості в русло суспільно-значущої діяльності, прирівнює до громадянської позиції [5, 9]. Тому є сенс розглядати *громадянську позицію* як самостійну форму соціальної активності, яка має власні цілі, механізми та очікуваний результат. Варто також звернути увагу на те, що громадянська позиція не є сталою, і змінюється відповідно до тих впливів зовнішнього середовища (факторів інформаційного простору), яким піддається особистість, що нею володіє.

У цьому контексті варто розглянути детально *фактори впливу інформаційного простору* на формування громадянської позиції молоді.

Першопочатково розуміння інформаційного простору визначало його як форму існування матерії, її атрибут (поряд з рухом і часом); філософську категорію, що характеризує співіснування об'єктів, взаємодію їх, протяжність та структурність матеріальних систем. Сьогодні ж інформаційний простір – це сукупність, або ареал повідомлень, які розповсюджуються засобами масової комунікації на даній території і можуть бути адекватно сприйняті реципієнтами.

А в умовах сучасного інформаційного простору кожен потрапляє під дію факторів, що функціонують у ньому і здійснюють вплив на його свідомість, з допомогою якої формується також громадянська свідомість та громадянська позиція. До них найбільш потужних чинників впливу належать:

Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова інформація – це публічно поширювана друкована та аудіовізуальна інформація. Друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем. Аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо [3].

Під засобами масової інформації (ЗМІ) розуміють систему наявних каналів каналів зв'язку: преса, телебачення, радіомовлення, електронні системи зв'язку, за допомогою яких доводиться різноманітна інформація до широкої громадськості, суспільства. Як пише А. Гор, «ми навіть не помітили, наскільки нові інформаційні технології змінили і нас самих, і наші умови життя. Чим більший обсяг інформації ми використовували, тим більше нас цікавила тільки інформація про світ, але не досвід безпосереднього спілкування з ним» [8, 66-67].

Сучасна вітчизняна преса, так само й радіо і телебачення в своїх публікаціях і передачах часто охоплюють політичну, суспільно-економічну сфери, які сприяють обізнаності молоді з процесами, які не входять у коло їхніх особистих зацікавлень. Щоправда, низькоякісна продукція окремих ЗМІ, насичена агресивністю, поверховістю та неадекватністю оцінок, часто замінюють знання так званою інформацією «про знання», і відзначаються високим ступенем опосередкованості. Все це найчастіше провокує молоду людину до байдужості.

Фактор громадської думки. Громадська думка – це сукупність поглядів індивідів стосовно проблеми, яка зачіпає інтереси певної групи людей. Вона практично завжди займає конкретну позицію щодо питань, які цікавлять спільноту, і тим самим акумулює в собі «неписані» закони цього суспільства [4, 28-29].

Громадська думка функціонує в суспільстві шляхом прищеплювання індивідам норм, цінностей і правил поведінки в суспільстві [4, с. 28-29]. Вона постійно спостерігає за людиною, нагадуючи їй про ті санкції, які можуть бути застосовані у випадку порушення вимог соціальної групи. Часто саме фактор громадської думки зупиняє молоду особистість діяти за власним бажанням (відвідувати мітинги, акції протесту), та водночас спонукає до загальноприйнятої діяльності (відвідувати суботники, поступатися місцем у транспорті, викидати сміття у смітники та інше).

Фактор культури. Культура – це система цінностей, уявлень про життя і кодів поведінки, що є спільним для людей, які пов'язані певним способом життя [12, 165]. Люди мають багато біологічних потреб: в харчуванні, продовженні роду тощо. Ці потреби змушують шукати найкращі способи їх задоволення. У процесі задоволення потреб люди творять культуру, яка сприяє виконанню своїх бажань і здійсненню спільної діяльності. Людина творить культуру, тому що вона, на відміну від тварин, здатна навчати і навчатися шляхом взаємодії з іншими людьми.

Культура формує особистість людини. Зокрема, завдяки реалізації освітньо-виховної функції, індивід стає особистістю під час засвоєння знань, мови, символів, цінностей, звичаїв, традицій свого народу, своєї соціальної групи і всього людства. Завдяки цьому цінності, ідеали, норми, зразки поведінки стають частиною свідомості особистості. Вони формують і регулюють її поведінку. Культура визначає певні рамки в яких може і повинна діяти людина.

Для прикладу, в культурі аборигенів абсолютно прийнятним було явище канібалізму, або інакше людоджерства [14]. Так само прийнятною є апатія, яку більша частина молоді проявляє до суспільно-політичного життя власної держави.

Правовий фактор. Культура одночасно обмежує людську свободу і сприяє їй. Це відображається в регулятивній функції культури, якою є *право* як винахід культури, що забороняє людям певні способи поведінки, а інших способів поведінки від них вимагає. Присутність правового фактора обумовлюється, перш за все, такою категорією, як закон. *Закони* – це нормативні акти, прийняті вищим органом державної влади в установленому конституцією порядком. Вони є вищим різновидом соціальних і культурних норм і вимагають безумовного підпорядкування [13, 115-117].

Так, згідно статті 34 Конституції України «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно і письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1].

Право на звернення закріплене у статті 40 Конституції України, згідно з якою «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [1].

Закон України «Про звернення громадян» закріплює в преамбулі такі особливості реалізації права громадян на звернення: внесення до органів державної влади пропозицій про поліпшення їх діяльності, викривання недоліків у роботі органів державної влади, оскарження дій посадових осіб, державних і громадських органів [2].

Фактор сім'ї (виховання). Сім'я, родина – це група людей, яка складається з чоловіка та жінки, їх дітей (власних чи прийомних) та інших близьких родичів, що живуть разом. Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності [12, 206].

Основною функцією цього соціального інституту є виховна функція, за якої родина передає своїм нащадкам знання, уміння, навички, норми, цінності, необхідні для самостійного життя в суспільстві, які б допомогли їм краще соціалізуватися. Але так, як сім'я спонукає входженню в суспільство, так само вона може і прививати норми, які суперечать даному суспільству. Адже родина – це своєрідний мікрокосмос, з власними нормами поведінки і поглядами на суспільство, які можуть в певній мірі протиставлятися йому [12, 207].

Важливу роль у вихованні дітей відіграє особистий приклад батьків та їх авторитет [12, 208-209]. Тому перш за все батькам потрібно ще у юному віці привчати дітей до активної діяльності, навчати їх бути чуйними, допомагати у здійсненні буденних справ, виховувати цікавість до суспільних процесів.

Суспільний фактор: В процесі соціалізації (*соціалізація* – оволодіння індивідом сукупності людських якостей, саморозбудова самого себе), індивід орієнтується на наявну в суспільстві й суспільством санкціоновану модель людини, виражену в різноманітних формах свідомості – художній, науковій, філософській [11, 281].

Соціальний порядок – не являється даними людського середовища, не є частиною «природи речей» і не виникає згідно «законів природи». Він існує лише як продукт людської діяльності [4, 26-27]. Варто зазначити, що саме цим інститутом соціального порядку і регулюються питання поведінки, зокрема завдяки йому і проводиться межа, яка розділяє поведінку учасника соціуму на правильну та девіантну. За таким принципом девіацією є невідповідність поступків та дій людини згідно соціальним очікуванням [9, 196-198].

Важливою складовою суспільного фактору, що впливає на громадянську позицію молоді є громадські організації. У своїй діяльності вони орієнтуються на активну молодь і залучають її до групи організаторів своїх проектів. Опосередковано вони також охоплюють пасивну молодь, пропонуючи їм долучитися до заходів у якості глядачів. Таким чином зіштовхуючи з мертвої точки активність тієї чи іншої молоді особистості, вони здійснюють вагомий вклад у активізацію її громадянської свідомості.

Особисте прагнення до активної діяльності: Виховання молоді людини з активною громадянською позицією повинно полягати у зацікавленні її у цій діяльності [11, 58-60]. Потрібно зважати, що виховання не може бути продуктивним за відсутності власного прагнення. І потребує від особистості зусиль, спрямованих на самовиховання.

Процес самовиховання потребує подолання багатьох протиріч, боротьби із власними недоліками та слабкостями. *Самовиховання* – це активна діяльність молоді людини, спрямована на вироблення в собі позитивних якостей, відповідних до її соціальних та ціннісних орієнтацій [11, 59]. Самовиховання охоплює всі сфери розумового, морального та фізичного розвитку особистості, її здібності та знання, моральні і фізичні якості, смак і риси характеру, і може мати успіх лише за умови, якщо воно спо-

нукатиме до руху власні сили молоді людини, сприятиме активності, прагненню самому будувати своє життя.

Соціологічне дослідження з виявлення рівня громадянської позиції молоді

Дослідження в галузі громадянської активності в сучасному світі є дуже актуальним, оскільки існують тенденції до тотальної байдужості у ньому. В результаті опрацювання первинної соціологічної інформації, зібраної за допомогою опитування було отримано такі **результати**:

1. Виявлено сучасний стан громадянської позиції та громадянської активності. Згідно відповідей він є **незадовільним** в своїй більшості, адже лише **19,82%** респондентів засвідчили те, що вони залучені до громадської діяльності, тобто хоч якимось чином виявляють свою громадянську активність. Саме такий низький рівень замученості респондентів до діяльності у громадському секторі вплинула на те, що громадянська активність як важлива якість кожного громадянина у системі важливих якостей особистості посідає останні місця (лише **26** респондентів визначили її як важливу якість особистості і **21** обрали її як власну особистісну якість).

2. Виявлено протиріччя стосовно того, що хоча лише **19,82%** виявляють активну громадянську позицію, але **45,05%** респондентів готові взяти участь в акціях протесту проти дій влади. В такому випадку варто шукати причини, які заважають молодим людям проявляти власну активність, а це : відсутність вільного часу (**27,50%**), недостатність грошей та інших ресурсів для здійснення такої діяльності (**27,50%**), незнання, як досягти своєї мети (**25%**). Усі з наведених причин мають своє вирішення : якщо захід дійсно цікавий – людина знайде на нього час; недостатньо коштів та ресурсів – на допомогу приходять фонди грантодавців, а ту категорію людей, яка не знає як досягнути мети потрібно навчати, тим більше, що серед заходів, які пропонують громадські організації освітні, навчальні, айстер-класи, займають третє місце (**вибір 43 респондентів**), після розважальних (**55**) та культурних (**51**).

Висновки. Вивчаючи поняття «активної громадянської позиції молоді» було проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття «громадянської активності», що її основою є власне прагнення особистості до діяльності, з часів становлення держави та суспільства до сьогодення, можна сформулювати висновок, що громадянська активність – це структурно-змістовна якість особистості, що формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства та правові норми й вимоги держави, направляє діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою.

До факторів сучасного інформаційного простору, що впливають на формування громадянської позиції віднесено засоби масової інформації, громадську думку, культуру, право, виховання у сім'ї, суспільний фактор, особисте прагнення до активної діяльності.

Найбільшою активністю в суспільстві володіє молодь, що правда важливим є той факт, що її активність спрямована не у громадський сектор, а виключно на задоволення своїх первинних потреб. Тому сучасному суспільству не завадили б зміни, які б призвели до формування активної громадянської позиції молоді. Саме завдяки проектній діяльності цього можна досягнути. Тому рішенням цієї проблеми є вивчення сучасних тенденцій : причин діяльності чи бездіяльності серед молоді і написання від імені громадських організацій, які користуються найвищим рівнем довіри серед молоді (**48,65%**), проектів соціального спрямування на грантовій основі, для розвитку суспільства та демократії України. Основним завданням таких грантових проектів повинно бути бажання зацікавити молодь у своїй діяльності, показати особисту користь від неї, спонукати долучатися до акцій : спершу у якості пасивних глядачів, пізніше – помічників проектів, а кінцевою метою подібних грантових проектів повинне бути спонукання до виявлення у собі лідерських якостей і створення в подальшому власних проектів, які матимуть позитивний вплив на формування активної громадянської позиції молоді.

Література:

1. Конституція України. Коментар основних положень Конституції України щодо захисту прав та свобод людини і громадянина [Текст] / упоряд. М. І. Хавронюк. – К. : Літера ЛТД, 2006. – 112 с. – (Права людини). – ISBN 966-7543-69-2
2. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР [Текст] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – К., 1996. – № 47. – 256 с.
3. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII [Текст] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – К., 1992. – № 48. – Ст. 18, 20.
4. Безверха, Т. В. Державне управління етнонаціональними відносинами в контексті формування української національної ідеї [Текст] : автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Т.В.Безверха. – Д. : ДРІДУ, 2008. – 21 с.
5. Боришевський, М. Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості [Текст] : моногр. / М. Й. Боришевський. – К.: «Педагогічна думка», 2007. – 186 с. – ISBN 978-966-644-038-2.
6. Карась, А. Ф. Розвиток демократії як здійснення громадянського суспільства [Текст] / А. Ф. Карась // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки, науки та культури. – Л., 2000. – № 3-4. – С.17-21. – ISBN 966-7089-31-2

7. Лукашевич, М. П. Теорія і методи соціальної роботи [Текст] : навч. посіб. / М. П. Лукашевич, І. І. Мигонич, рец.: д-р філос. наук, проф. М. І. Михальченко, д-р соціол. наук, проф. В. Є. Пилипенко. – 2-ге вид.; доп. і випр. – К. : МАУП, 2003. – 168 с. – ISBN 966-608-322-9
8. Сіленко, А. Соціально-політичні наслідки інформаційної революції [Текст] / А. Сіленко // Політичний менеджмент : укр. наук. журн. / гол. ред. Ю. Шайгородський, шеф. ред. А. Толстоухов. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2005. – № 5 (14). – С. 61-74. – (Інформаційне суспільство). – ISBN 978-966-8878-13-8
9. Смелзер, Н. Социология = Sociology [Текст] : пер. з англ. / Н. Смелзер; науч. ред. изд. на русском языке проф. В. А. Ядов. – М. : Феникс, 1994. – 688 с. – ISBN 5-7113-0106-3
10. Снігур, Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості [Текст] / Л. А. Снігур. – Одеса : Вид-ць М.П.Черкасов, 2004. – 331 с. – ISBN 966-7467-11-2
11. Соціологія [Текст] : навч. посіб. / [С. О. Макеєв, Н. В. Костенко, Н. В. Паніні та ін.]; за ред. С. О. Макеєва, рец.: д-р філос. наук проф. В. І. Тарасенко, д-р філол. наук О. В. Білий – 2-ге вид.; випр. і доп. – (Серія «Вища освіта XXI століття»). – К. : «Знання», 2003. – 455с. – ISBN 966-620-182-8.
12. Соціологія [Текст] : підручник / за ред. М. В. Пічі; Мін освіти і науки України; рец: д-р соц. наук, проф. В. Є. Пилипенко, д-р соц. наук, проф. М. І. Пірен, д-р соц. наук, проф. А. М. Маковецький, Н. С. Грицишин. – 4-те вид.; випр. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2008. – 280с. : іл. – ISBN 966-7827-39-9
13. Юрій, М. Ф. Соціологія [Текст] : підручник / М. Ф. Юрій. – К. : «Кондор», 2007. – 288 с. – ISBN 966-620-390-7
14. Зміна поколінь як довгостроковий фактор ціннісної трансформації в суспільстві теорія Інглехарта [Електронний ресурс] // Соціологія. – Режим доступу: <http://socna5.at.ua/publ/1-1-0-40>. – Назва з екрану.